

HISTORICKÉ FOTOGRAFIE VE SBÍRKÁCH NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V ÚSTÍ NAD LABEM

MARTA PAVLÍKOVÁ

Národní památkový ústav je odborná organizace státní památkové péče, předmětem jejíž činnosti je ochrana památkového fondu, který tvoří jednu z nejdůležitějších složek národního kulturního bohatství. Kromě ochrany nemovitých a movitých kulturních památek spadá do její působnosti také správa rozsáhlých mobiliárních fondů, které jsou uloženy na státních hradech a zámcích. Součástí těchto fondů, které čítají přes 750 tisíc položek,¹ jsou také rozsáhlé sbírky historických fotografických materiálů, jejichž původ a vznik úzce souvisí s činností Národní kulturní komise, která mezi lety 1947 a 1951 vybírala a spravovala objekty a předměty kulturní hodnoty pocházející z majetku zkonfiskovaného na základě prezidentských dekretů a zákonů o pozemkové reformě.²

Zmiňované fotografické sbírky jsou ve své podstatě obrazovým rodovým archivem původních držitelů zkonfiskovaných majetků, ze kterých byly vyřizovány předměty kulturní hodnoty na základě kritérií formulovaných vůdčí osobností památkové péče 30. a 40. let minulého století Zdeňkem Wirthem.³ Fotografické sbírky, které byly takto vybrány jsou velmi různorodé, obsahují široké spektrum historických fotografických technik a obrazových námětů, práce profesionálních fotoateliérů i amatérské snímky. Podle představ Zdeňka Wirtha měly být fotografické sbírky využity zejména jako důležitý pramen pro následná genealogická studia,⁴ nicméně po dlouhou dobu zůstávaly na okraji zájmu odborné veřejnosti, a to bez přihlídnutí ke skutečnosti, že svou materiální podstatou patří k nejvíce ohroženým sbírkovým fondům.

Teprve v průběhu 70. let 20. století došlo v Evropě k postupné změně v přístupu k těmto sbírkovým předmětům, které byly doceněny jako významný zdroj informací pro kulturní a společenské dějiny 19. a 20. století, ale také pro dějiny umělecké fotografie.⁵ Do Čech dorazila tato vlna zájmu o fotografie s dvacetiletým zpožděním až v 90. letech minulého století a souvisela s rozsáhlými politickými a hospodářskými změnami ve společnosti. Právě v této době začaly státní instituce a Národní památkový ústav

Obr. 1. Wilhelm Horn, *Dva důstojníci, 1850?* daguerrotypie v sametovém rámu, fond Huttenhof, SZ Libochovice.

mezi nimi systematicky pořádat své fotografické fondy, jejichž význam mohl být konečně zhodnocen.

Fotografické sbírky ve správě ústeckého pracoviště NPÚ jsou uloženy v depozitářích na zámcích Duchcov, Krásný Dvůr, Libochovice a Velké Březno a pocházejí ze třiceti šesti svozů⁶ a přes veškerou svou různorodost vykazují mnoho společných rysů. Většina fotografií je přímo svázána s historií významných šlechtických a podnikatelských rodin a některé fondy na sebe přímo navazují, protože se dotýkají navzájem spřízněných rodů. Řada z nich má také společnou obsahovou a námětovou strukturu.

Základ sbírek tvoří ve většině případů velký počet vizitkových a kabinetních portrétů, které jsou často uspořádány v rodinných albech, ale najdeme zde i vzácné portrétní fotografie pořízené historickými fotografickými technikami jako jsou daguerrotypie,⁷

¹ Bez knižních fondů a historických fotografií, Marie MŽYKOVÁ, *Ke koncepci a vývoji instalací přístupných hradů a zámků (1945–1990)*, in: Bulletin Státního ústavu památkové péče, Praha 2007, roč. 7, s. 124.

² Jedná se o dekrety prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb., zákon č. 142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy, zákon č. 46/1948 Sb. o nové pozemkové reformě a zákon č. 143/1947 Sb. o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů.

³ Kristina UHLÍKOVÁ, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004, s. 34–40.

⁴ TAMTÉŽ.

⁵ Valburga VAVŘINCOVÁ, *Historický fotografický materiál mobiliárních fondů hradů a zámků spravovaných Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze*, in: Historická fotografie – sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky, Hradec Králové 2005, roč. 5, s. 59.

⁶ Mobilární fondy ve správě NPÚ jsou označovány jako svozy, což souvisí se svážením kulturně hodnotných předmětů ze zkonfiskovaných objektů, po kterých jsou jednotlivé svozy pojmenovány.

⁷ Daguerrotypie je první v praxi používaná fotografická technika patentovaná roku 1839 Louisem Daguerrem, který ji vynalezl ve spolupráci s J. N. Nièpsem. Fotografický proces využívá halogenidů stříbra jako světlocitlivé látky. Měděná deska planyrována stříbrnou folií se po expozici vystavila účinkům rtuťových par, jejichž kondenzací došlo k vylo-

Obr. 2. P. Graff, Portrét neznámého muže, 1847 daguerrotypie v rámu, fond Huttenhof, SZ Libochovice.

ambrotypie⁸ nebo pannotypie.⁹ Nejbohatší na sbírkové předměty pořízené těmito technikami je depozitář na státním zámku Libochovice, ve kterém se dochovaly soubory celkem čtyř ambrotypii, šesti daguerrotypií a sedmi pannotypií, které pocházejí ze svozů Huttenhoff, Liběšice, Snědovice a z kmenového svozu Libochovice.

Přestože se daguerrotypie signovaly jen vzácně, známe u dvou daguerrotypií ze svozu Huttenhof jméno fotografa, který je pořídil. První daguerrotypie „Portrét dvou důstojníků“ je dílem Wilhelma Horna,¹⁰ majitele prvního stálého daguerrotypického

čení amalgamu stříbra. Po ustálení v roztoku kuchyňské soli se vytvořil fotografický obraz se zrcátkovým efektem, který se podle úhlu pohledu jevil jako pozitiv nebo negativ. Daguerrotypie jsou velmi křehké a náchylné k poškozování, vynikají podrobnou kresbou v detailech a jemností obrazu, viz Pavel SCHEUFLER, *Historické fotografické techniky*, Praha 1993.

⁸ Ambrotypie (amphotypie, nesprávně vitrotypie) je fotografický proces založený na principu podexponovaného negativního obrazu na skleněné desce, který se na černém podkladu jeví jako pozitiv. Tato technika se používala přibližně mezi lety 1854–1862 a měla být levnější náhražkou daguerrotypie, narozdíl od ní bylo možné sledovat obraz v libovolném úhlu, postrádala však jemnost v detailu, viz Pavel SCHEUFLER, *Historické fotografické techniky*.

⁹ Pannotypie je přímý pozitivní proces, který vznikl modifikací mokrého kolódiového procesu, kdy konečným podkladem citlivé vrstvy je černé plátno. Tato technika se používala přibližně mezi lety 1854–1868, viz Pavel SCHEUFLER, *Historické fotografické techniky*.

¹⁰ Wilhelm Horn (1809–1891) byl malíř, fotograf, vydavatel a redaktor fotografického časopisu, obchodník s fotografickými potřebami. Horn vystudoval vídeňskou polytechniku a následně architekturu na Akademii. Do roku 1854 pracoval jako úředník stavebních kanceláří ve Vídni, Brně a Praze. Už v roce 1839 experimentoval s daguerrotypií a v říjnu 1841 si otevřel první stálý daguerrotypický ateliér v Čechách. Roku 1854 začal vydávat *Photographisches Journal*, první specializovaný fotočasopis. Svých aktivit zanechal roku 1865, kdy se přestěhoval do České Lípy a fotografování se věnoval už jen příležitostně, viz Pavel SCHEUFLER, *Galerie c. k. fotografů*, Praha 2001, s. 14–18.

Obr. 3. Nesignováno, Portrét neznámého muže, (Josef Edler Schroll?), 1845? daguerrotypie adjustovaná v koženém pouzdře, fond Liběšice, SZ Libochovice.

ateliéru v Čechách a jedné z nejvýznamnějších osobností české fotografie vůbec. Druhá daguerrotypie „Portrét mladého muže“ je na zadní straně opatřena vizitkou se jménem daguerrotypisty P. Graffa¹¹ a také přesným datem pořízení, kterým byl 17. duben 1847. Bližší data o autorovi nejsou známa, ale práce s rekvizitami a celková kompoziční promyšlenost snímku vede k domněnce, že autor prošel praxí v malířském portrétním ateliéru.

Další dvě daguerrotypie z liběšického fondu jsou adjustovány v sametovém vykládaném kazetě a starší z nich byla pořízena někdy kolem roku 1845. Druhý snímek je o něco málo mladší a podle oblečení lze předpokládat, že vznikl kolem roku 1850. Obě daguerrotypie s největší pravděpodobností zachycují Josefa Edlera Schrolla, majitele liběšického panství a broumovského velkopřemyslníka,¹² který byl štedrým mecenášem a významnou osobností broumovského regionu.

Narozdíl od daguerrotypií víme přesně, kdo je zachycen na dochovaných ambrotypiiích, protože všechny jsou doplněné popisnými kartičkami, které uvádějí jména členů rodiny von Neupauer¹³ svázané především s městem Golčův Jeníkov. Do fotografického

¹¹ Doslovný text: „P. Graff, Mechaniker, Optiker u. Daguerrotypist Jerusalemstrasse, n. 18“, zřejmě se jedná o Philippa Graffa, jeho dvě další daguerrotypie se nalézají ve sbírce Stichting tot Beheer van Huis Doorn, viz stránky Daguerreobase collective cataloging tool for daguerrotypies, <http://www.daguerreobase.org/browse.html> [citováno: 16. 4. 2009].

¹² Josef Edler Schroll (3. 6. 1821 – 4. 10. 1891) se roku 1853 ujal společně se svým bratrem Augustem vedení rodinné firmy Přádely a tkalcovny Schroll, viz A. ČERMÁKOVÁ, *Velkostatek Liběšice (1408) 1528–1945*, Inventář, Žitnice 1968.

¹³ Neupauerové, někdy též Neubauerové, byli rakouskou obchodnickou rodinou povýšenou do šlechtického stavu roku 1792, viz Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008.

Obr. 4. Nesignováno, *Portrét neznámého muže*, (Josef Edler Schroll?), 1850? daguerrotypie v sametovém rámu, fond Liběšice, SZ Libochovice.

fondu Snědovice se tyto portréty pořízené v 2. polovině 50. let 19. století dostaly v souvislosti s osobou baronky Gabriely von Neupauer provdané Müller, která byla poslední majitelkou snědovického panství.¹⁴

Dvě z dochovaných ambrotypií zachycují baronku samotnou v dětském věku, první portrét v černě paspartovaném rámu je na zadní straně doplněn textem: „Gabriele w. Neupauer / Goltsch Jenikau / geb. 11. 11. 1851 gest. 22. 11. 1939“¹⁵ na druhé ambrotypii, jak potvrzuje text na zadní straně, je zachycena společně se svou tetou.¹⁶ Podle adjustace obou portrétů lze předpokládat, že tvořily soubor s další ambrotypií, která zobrazuje Julii von Neupauer, pravděpodobně sestřenicí baronky von Neupauer. Soubor ambrotypií doplňuje portrét Marie Zinner,¹⁷ roz. Neupauer, manželky c. k. vrchního lesního rady, pořízený ve Vídni.

Svým rozsahem je tato portrétní kolekce provedená pomocí historických fotografických technik ve sbírkách ústeckého památkového ústavu ojedinělá, ale svým významem ji patrně předčí jediná daguerrotypie nalézající se v kmenovém fondu zámku Velké Březno. Tato velkobřezenská daguerrotypie zachycuje skupinový portrét rodiny nejvyššího purkrabího Českého království Karla

Obr. 5. Nesignováno, *Portrét dívky (Gabriele von Neupauer)*, 1860? ambrotypie, fond Snědovice, SZ Libochovice.

Chotka¹⁸ a jak dokládají jeho osobní deníky a záznamy jeho syna Emanuela, vznikl tento portrét v Mnichově na podzim roku 1839, tedy jen krátce poté co byly zveřejněny technologické podrobnosti Daguerrova patentu.¹⁹

Hrabě Karel Chotek byl velkým zastáncem modernizace a pokroku ve všech směrech, s jeho působením ve zmiňovaném úřadě je spojena např. obnova dopravní infrastruktury v českých zemích, stavba zdravotních a charitativních budov, zakládání veřejných sadů a zahrad aj. Není proto překvapivé, že vyzkoušel i výstřelek moderní techniky, jakým daguerrotypování ve své době bylo.

Samotná daguerrotypie není signována, ale podle jejího kruhového formátu a skutečnosti, že v té době v Mnichově působil průkopník daguerrotypie a fotografie vůbec, Carl von Steinheil,²⁰ lze předpokládat, že autorem snímku je právě on. Tento nadaný fyzik a matematik přispěl řadou technických vylepšení ke zjednodušení procesu daguerrotypování, a přestože jeho autorství bude třeba ještě ověřit dalším studiem, můžeme již nyní jednoznačně konstatovat, že velkobřezenská daguerrotypie je prokazatelně nejstarším dochovaným skupinovým portrétem v českých sbírkách.

¹⁴ Jednostranné opatření o převodu správy národního majetku na MNV v Libochovicích ze dne 28. dubna 1962, Národní archiv, Praha, fond Státní památková správa – dodatky, (SPS-D), kart. 85, inv. č. 137.

¹⁵ Všechny texty jsou přepsány s použitou diakritikou bez pravopisných úprav.

¹⁶ Gabriela von Neupauer (16. 2. 1826 – 30. 5. 1892), Národní muzeum (NM), Oddělení knižní kultury, fond Zbožných vzpomínek, sign. 210.

¹⁷ Marie Zinner, roz. Neupauer (25. 3. 1822 – 24. 7. 1889), NM, Oddělení knižní kultury, fond Zbožných vzpomínek, sig. 384.

¹⁸ Karel Chotek (23. 7. 1783 – 28. 12. 1868), významný rakouský úředník, v letech 1826–1843 nejvyšší purkrabí Českého království, viz Ivo CERMAN, *Chotkové – příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.

¹⁹ Dne 19. srpna 1839, viz Rudolf SKOPEC, *Dějiny fotografie v obrazech od nejstarších dob k dnešku*, Praha 1963.

²⁰ Carl August von Steinheil (1801–1870), matematik a fyzik, který už v roce 1837 společně s Fr. von Kobellem (1803–1875) prováděl pokusy s fotocitlivým papírem napuštěným chloridem stříbrným, zároveň se zabýval optikou a sestrojil řadu prvních fotografických kamer.

Obr. 6. Nesignováno, Portrét dvou žen (Gabriele von Neupauer a její neteř), 1860? ambrotypie, fond Snědovice, SZ Libochovice.

Obrátíme-li svou pozornost na mladší fotografie, najdeme ve sbírkách ústeckého pracoviště velmi zajímavé fotografie a filmy pořízené nadšenými fotoamatéry především z řad šlechty. Výsadní postavení v rámci ústeckých mobiliárních fondů zaujímá zejména rozsáhlá fotografická pozůstalost²¹ Karla M. Chotka,²² která vyniká svou uměleckou kvalitou a šíří.²³

Záliba ve fotografování byla mezi šlechtou velmi rozšířená a oblíbená, příslušníci vyšších kruhů byli také jediní, kteří si mohli dovolit tento nákladný koníček provozovat jen pro své potěšení. Fotografování se aktivně věnovala řada členů Chotkovy rodiny, kromě Karla M. Chotka víme, že se fotografii věnovali také jeho sestřenice,²⁴ jeho žena Adelheida, syn Karel a dcera Ada.²⁵ U Karla Chotka však tato záliba přerostla v seriózní zájem o obor, ve kterém dosáhl i významných úspěchů. Jako člen prominentního vídeňského Camera-Clubu²⁶ se mezi lety 1890 až 1899 zúčast-

Obr. 7. Nesignováno, Portrét dívky (Julie von Neupauer), 1860? ambrotypie, fond Snědovice, SZ Libochovice.

nil třinácti domácích a zahraničních výstav, ze kterých si přivezl několik ocenění, a některé jeho snímky byly otištěny v renomovaných fotografických časopisech. Jak dokládají dochované fotografie, zvětšoval si Karel Chotek řadu snímků sám a dobře si osvojil zejména techniku gumotisku a uhlotisku.²⁷ Technologicky složitější ušlechtilé tisky si však nechával zhotovovat na zakázku a obdobně zadával i samotnou adjustaci vybraných snímků.

Duch většiny Chotkových prací se nese ve znamení fotografického naturalismu,²⁸ který ve 2. polovině 19. století souzněl s totožným směrem v malířství a literatuře a přestože se ve své tvorbě Chotek postupně přizpůsoboval moderním trendům, tj. v umělecké fotografii např. secesnímu piktorialismu,²⁹ zachovaly si jeho snímky vždy jistou míru sentimentu a vyvážené stylizace.

²¹ Kmenový fond Velké Březno, SZ Velké Březno.

²² Karel Maria Chotek (29. 8. 1853 – 11. 8. 1926), vnuk Karla Chotka nejvyššího purkrabího Českého království, viz I. CERMAN, *Chotkové...*

²³ Fotografickou tvorbou Karla M. Chotka se velmi podrobně zabýval Jan Vaca ve své bakalářské práci *Šlechtic a fotograf Karel Chotek*, viz Jan VACA, *Šlechtic a fotograf Karel Chotek*, bakalářská práce, Opava, 2003, Institut tvůrčí fotografie PPF Slezské univerzity v Opavě.

²⁴ Náruživou fotografkou byla zejména Žofie Chotková (1868–1914) provdaná za Ferdinanda d'Este, její fotografie vynikají bezprostředností a lehkostí záznamu a jsou jakýmsi vizuálním deníkem její rodiny. Většina fotografií je uložena na zámku Konopiště, viz stránky P. Scheuflera: <http://www.scheufler.cz/Fotografy/Chotkova-Zofie-Sophieevodkyne-z-Hohenbergu/scheufler-fotograf.html> [citováno: 20. 4. 2012].

²⁵ Adelheida Chotková, roz. Hohenlohe–Langenburg (3. 11. 1864 – 10. 2. 1937), syn Karel Chotek (10. 4. 1887 – 23. 1. 1970), dcera Ada (8. 8. 1890 – 14. 8. 1939), viz I. CERMAN, *Chotkové...*

²⁶ Dříve Club der Amateur – photographen in Wien, J. VACA, *Šlechtic...*, s. 36.

²⁷ Pozitivní fotografické techniky patřící mezi ušlechtilé tisky se používaly zejména mezi lety 1890–1920. Gumotisk se vyznačuje jistou rozpitostí obrazu bez zřetelně ostrých kontur, byl vhodný zejména pro motivy bez množství detailů s velkými jednodušími plochami. Pro uhlotisk je typický nízký reliéf a bohatá stupnice polotónů podle zvoleného barevného pigmentu, jeho povrch je sametově matný bez viditelné textury, viz P. SCHEUFLER, *Historické fotografické techniky*, Praha 1993.

²⁸ Jeho zásady zformuloval v knize *Naturalistic Photography* roku 1889 anglický fotograf Peter Henry Emerson. Fotografie měla využít svých specifických vlastností k věrnému zobrazování skutečnosti, bez vnějších zásahů fotografa do fotografického procesu, jen tak bylo možné dosáhnout skutečné umělecké fotografie. Do popředí zájmu se dostávají motivy ze všedního života a sociální témata, viz Ludovít HLAVÁČ, *Dějiny fotografie*, Praha 1984, s. 158.

²⁹ Secesní piktorialismus byl fotografický směr reagující na naturalistickou fotografii, rozšířil se v 80. letech 19. století a odezněl až v prvním desetiletí 20. století s nástupem modernismu. Piktorialismus usiloval

Obr. 8. Nesignováno, Portrét Marie Zinner, roz. von Neupauer, 1855? ambrotypie, fond Snědovice, SZ Libochovice.

Fotografické práce Karla M. Chotka se zásluhou několika retrospektivních výstav již dostaly do povědomí odborné i laické veřejnosti, ale ústecké fotografické fondy ukrývají pozoruhodné snímky i od jiných dosud neznámých autorů. Jedná se zejména o rozsáhlou sbírku obrazových dokumentů zapáleného cestovatele a majitele libochovického panství hraběte Josepha Herbersteina,³⁰ fotografická alba rodiny Lažanských ze svazu Chýše³¹ a cyklus stereofotografií³² z cesty kolem světa pořízený na začátku 30. let minulého století neznámým autorem pocházejícím z okruhu ústecké podnikatelské elity.

Prvně jmenovaný soubor historických fotografií vztahující se k cestovatelským výpravám hraběte Herbersteina³³ obsahuje nespočetný počet pohlednic, leporel, profesionálních velkoformátových fotografií, ale také amatérské fotografie pořízené samotným hrabětem. Tato rozsáhlá fotografická pozůstalost sice zatím nebyla uspořádána, ale už nyní můžeme konstatovat, že obsahuje řadu jedinečných dokumentů.

Nejstarší dochované snímky mapují už první výpravu Josepha Herbersteina, při které roku 1880 navštívil Egypt, Sýrii a Persii. Další snímky vážící se k Indii byly pořízeny v letech 1882 a 1888 během jeho dvou pobytů v této zemi. Nejmladší dochované fo-

o zrovnoprávnění fotografie s malířstvím, kterého chtěl dosáhnout neopakovatelností fotografického procesu za použití ušlechtilých tisků nebo měkce kreslicích objektivů a předsádek. Tematicky souzní s dobou secese a symbolismu, viz L. HLAVÁČ, *Dějiny...*, s. 183.

³⁰ Fond Libochovice, SZ Libochovice.

³¹ Fond Chýše, SZ Krásný Dvůr.

³² Fond Piffel, SZ Velké Březno.

³³ Johann Joseph von Herbersteina-Proskau (9. 3. 1854 – 25. 5. 1944), viz P. MAŠEK, *Šlechtické rody...*, s. 350.

Obr. 9. Nesignováno (Carl von Steinheil?), Portrét rodiny Karla Chotka, daguerrotypie, 1860?, fond Velké Březno, SZ Velké Březno.

tografie pocházejí z jeho poslední velké výpravy z let 1912–1913, kdy projel celý Súdán.³⁴

Neméně zajímavý soubor cestopisných fotografií se nachází také ve zkonfiskovaném majetku Prokopa Lažanského,³⁵ který obsahuje i záznamy jeho švagra, významného německého paleontologa a geologa, Ralpa von Koenigswalda.³⁶ Jak dosvědčují fotografie uložené ve sbírce,³⁷ vedli oba muži velmi dobrodružný život.

Ralph von Koenigswald žil a pracoval ve 30. a 40. letech v oblasti Střední Jávy, kde ho také zastihla 2. světová válka. Společně s dalšími cizinci byl internován v japonském zajateckém táboře a teprve po válce se mohl vrátit do Holandska, kde se nadále věnoval přednáškové a publikační činnosti. Díky svým objevům na poli paleografie a antropologie se stal respektovanou osobností už ve svých třiceti pěti letech.

Podrobné životní osudy Prokopa Lažanského by vydaly na celý román, všeobecně známou skutečností pravděpodobně je, že jeho preceptorem byl v době 1. světové války Karel Čapek. Již od mládí hodně cestoval a na začátku 30. let minulého století podnikl více než roční cestu kolem světa. Ještě před zábořem Sudet se však přihlásil k německé národnosti a byl proto po válce nucen odejít do emigrace. Příznačné je, že svůj nový domov našel

³⁴ TAMTÉŽ.

³⁵ Prokop Lažanský z Bukové (26. března 1904 – 22. března 1969), roku 1932 se oženil s Ingeborg von Koenigswald sestrou Gustava H. Ralpa von Koenigswalda, viz TAMTÉŽ, s. 539.

³⁶ Gustav Heinrich Ralph von Koenigswald (13. 11. 1902 – 9. 11. 1982), význačný paleontolog a geolog. Roku 1930 odjel na Jávou, kde pracoval pro Holandskou geologickou společnost, roku 1931 začal se samostatným výzkumem vykopávek z období pleistocénu v Sangiranu v regionu Střední Jávy. Roku 1935 popsal na základě nálezů několika zubů v obchodě hongkongského lékárníka objev nového rodu hominida, *Giganopithecus blacki*, od roku 1939 spolupracoval s Franzem Weidenreichem na vykopávkách v Pekingu, viz internetový blog Michela J. Rayena, Ph.D., <http://palaeoblog.blogspot.com/2005/11/born-this-day-gustav-heinrich-ralph.html> [citováno: 20. 4. 2012].

³⁷ Fond Chýše, SZ Krásný Dvůr.

Obr. 10. Karel Chotek, *Holandanka*, 1890?, uhlotisk, fond Velké Březno, SZ Velké Březno.

Obr. 11. Karel Chotek, *Česání ovoce*, 1900?, print, fond Velké Březno, SZ Velké Březno .

až v Jižní Rhodesii v Africe, kam přijel v 50. letech, a kde také roku 1969 zemřel.³⁸

Jak dokládají dochované fotografie, projeli oba přátelé společně mezi lety 1930 a 1931 oblast jihovýchodní a východní Asie. Můžeme se jen dohadovat, který z nich je autorem řady působivých snímků zachycujících kromě přírodních scenérií a architektonických památek také výjevy z běžného života kočujících Mongolů, domorodých vesnic v Kambodži nebo městských ulic Pekingů a Kjóta.

Celý cyklus fotografií z těchto cest má velmi dobrou obrazovou úroveň a vyniká bezprostředností a živostí fotografického záznamu. Jeho jedinečnost je přes poměrně malý rozsah souboru, který se skládá z pěti fotografických alb, dána zejména výjimečností osob, ke kterým se vztahuje a následnou radikální proměnou míst a života lidí zachycených na snímcích.

Posledním zmiňovaným fotografickým souborem je cyklus 448 cestopisných stereofotografií³⁹ datovaný do 30. let 20. století, které byly původně součástí zkonfiskované pozůstalosti ústeckého archiváře Franze J. Umlaufa.⁴⁰ Dosud nevyjasněná zůstává otázka autorství těchto snímků. Dochované stereofotografie jsou obrazovými záznamy pořízenými během velmi časově a zejména finančně náročných cest po zemích východní a střední Asie

³⁸ Dnešní Harare v Zimbabwe, viz P. MAŠEK, *Šlechtické rody...*, s. 539.

³⁹ Stereofotografie využívá dvojice snímků upravených tak, aby při jejich prohlížení vznikl dojem prostoru. První stereofotografie se začaly objevovat v 50. letech 19. století, viz P. SCHEUFLER, *Historické fotografické techniky...*

⁴⁰ Tento majetek byl zkonfiskován 31. května 1947 v jeho domě v obci Lipová, viz Hana JŮRKOVÁ, *Alfréd Píffl a jeho působení na Ústecku*, baka-lářská práce, UJEP, Ústí nad Labem 1999, s. 172.

Obr. 12. *Nesignováno (Prokop Lažanský ?)*, *Barvíři, Čína*, 1930–1931, print, fond Chýše, SZ Krásný Dvůr.

a Ameriky, kterou si profesor klasického gymnázia, Franz Umlauf, jistě nemohl dovolit.

Zatím víme jen o jediné osobě, která na začátku 30. let 20. století podnikla cestu z Ústí nad Labem napříč kontinenty, byla jí Martha Schichtová, manželka významného ústeckého průmyslníka Heinricha Schichta. Tato žena podnikla na přelomu let 1931 a 1932 půlroční cestu, během které sama jen v doprovodu své komorné objela celý svět.⁴¹ Po prostudování jejích cestovních deníků se však nepodařilo jednoznačně prokázat, že by ona sama byla autorkou těchto obrazových záznamů.

Cyklus stereofotografií začíná snímky z Malajsie, Batávie, Jávy, Indonésie, Číny, Japonska a pokračuje fotografiemi ze San Franciska, Yossemitského národního parku, Colorada, Chicaga a končí záběry z New Yorku. Snímky sice nevynikají vysokou technickou kvalitou, představují však nevšední záznam z míst, která dnes mnohdy pohltila moderní civilizace. Zejména záběry z ulic Kjóta a Nagasaki v Japonsku, z pouličních trhů v Pekingů nebo z cesty parníkem do Šanghaje jsou dnes unikátní a můžeme jen litovat, že se soubor nedochoval kompletní.

Výše zmiňované soubory cestopisných fotografií se snad až na Herbersteinovu pozůstalost, svým rozsahem a zaměřením nemohou rovnat souborům pořízeným známými cestovateli, jakými byli např. Stanko Vráz⁴² nebo Vojtěch Frič,⁴³ kteří pořizovali své snímky systematicky a doplňovali je podrobnými informacemi o době a místě pořízení. Nicméně jsou tyto historické fotografie

⁴¹ Martin KRSEK, *Šedesát ústeckých NEJ*, Ústí nad Labem 2007, s. 48–49.

⁴² Enrique Stanko Vráz (18. 4. 1860?–22. 2. 1932), cestovatel, fotograf, autor cestopisů, publicista. Fotografie z jeho cest mají vysokou dokumentační hodnotu, danou místem a dobou pořízení. Svým fotografickým záběrem byl nejen v českém prostředí mimořádnou osobností, viz P. SCHEUFLER, *Galerie...*, s. 200–203.

⁴³ Alberto Vojtěch Frič (8. 9. 1882–4. 12. 1944), cestovatel, etnograf, botanik, fotograf a publicista. Během svých cest po Jižní Americe, systematicky studoval život indiánských kmenů, pořizoval mapy a fotografoval. Ve své fotografické práci byl ovlivněn pozůstalostí italského malíře a fotografa Quida Boggianiho, kterou po jeho násilné smrti opatroval. Fričovy snímky zachycující tradiční život indiánů mají vysokou etnografickou hodnotu a byly často pořizovány na samé hranici technických možností, viz P. SCHEUFLER, *Galerie...*, s. 204–207.

důležité pro pochopení a poznání zájmů a životních osudů jejich autorů, kteří byli bez pochyby výjimečnými osobnostmi.

Rozsáhlost fotografických sbírek uložených v depozitářích ústeckého památkového ústavu a nedostatečné podchycení těchto fondů brání jejich jednoznačnému zhodnocení a zasazení do širších dobových souvislostí. Už dnes však můžeme konstatovat, že mnohé fotografie překračují svým významem hranice regionálních sbírek a některé z nich mají nedocenitelnou hodnotu z hlediska historického i uměleckého.

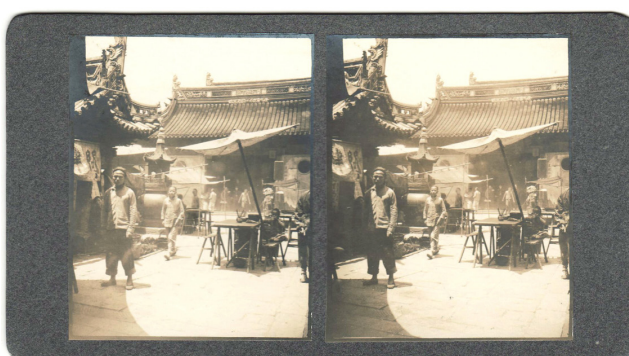
RESUMÉ

HISTORIC PHOTOGRAPHS IN COLLECTION OF THE NATIONAL HERITAGE INSTITUTE – REGIONAL OFFICE IN ÚSTÍ NAD LABEM

National Heritage Institute is a professional organization of the state heritage preservation and care, which apart of many other functions also administers extensive movable funds deposited in state castles and chateaus. These funds comprise large collections of historic photographic material which is quite diverse and contain a wide range of historic photographic techniques and picture themes. In fact they could make a picture family archive of original owners of later confiscated property. In collections from Ústí nad Labem the most historically valuable objects are portrait photographs made by the techniques of ambrotype, daguerreotype and pannotype found in depositories of Libochovice and Velké Březno. Besides the oldest photographic material in the funds of Ústí NPU Office there could be also found very interesting photographs and films taken by some enthusiastic photo amateurs from aristocratic and entrepreneurial circles. Extensiveness of photographic collections from depositories of National Heritage Institut in Ústí n. L. along with unfinished documentation of these funds impede their definite evaluation and setting in a period context. Yet we can state already today that many photographic documents are of greater than regional importance and some of them are even invaluable from historic and artistic point of view.

Obr. 13. *Nesignováno, Prokop Lažanský ?, Kočovníci, Mongolsko, 1930–1931, print, fond Chýše, SZ Krásný Dvůr.*

Obr. 14. *Nesignováno, Čína, Peking, 1931–1932, stereofotografie ze souboru Jáva, Čína, Japonsko, fond Piffel, SZ Velké Březno.*

Obr. 15. *Nesignováno, Peking, 1931–1932, stereofotografie ze souboru Jáva, Čína, Japonsko, fond Piffel, SZ Velké Březno.*